

Gjørs *Sander lucioperca*

På Norsk Rødliste 2006 ble gjørs klassifisert som sterkt truet (EN). Nyere kartlegging viser imidlertid at gjørs fins i flere lokaliteter enn det som tidligere var kjent. Det er nå gjørs i minst 10 lokaliteter her i landet. Bestander med naturlig innvandring er begrenset til Glomma- og Mossevassdraget. I løpet av de siste 20-30 årene er gjørs innført til flere innsjøer på Østlandet. Gjørsen foretrekker varme, næringsrike, leirete og ikke altfor grunne innsjøer, samt elver med lite strøm.

Status

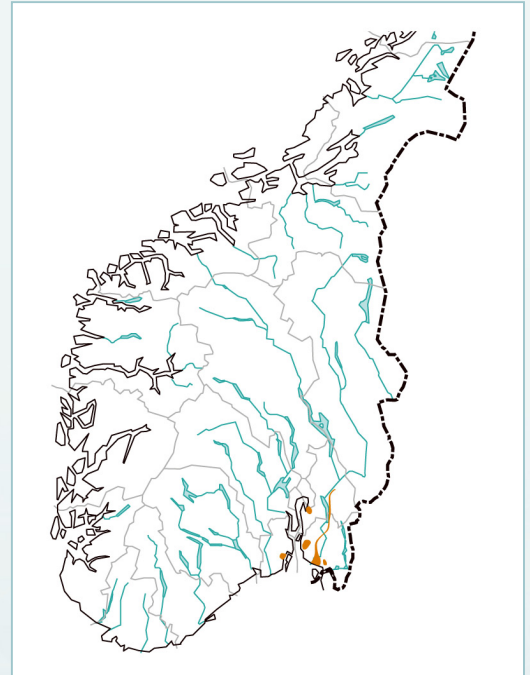
Ikke på Norsk rødliste for arter 2010, vurdert til kategori livskraftig (LC).

Kjennetegn

Gjørs tilhører ordenen piggfinnfisker, sammen med abbor og hork. Gjørs minner mye om en stor og slank abbor, men kroppen er mer langstrakt og mangler også den pukkeltaktige ryggen. Hannen kjennes ofte på den konkave rygglinjen mellom hodet og første ryggfinne, og hunnen på at rygglinjen er konveks. Ryggfinnen er delt i to og den forreste delen har stive beinstråler. Disse er forholdsvis kortere enn abbores piggfinnestråler. Gjørsen har også noen karakteristiske horisontale bånd av mørke flekker i ryggfinnene, som abborer mangler. Gjørs har ikke pigg på gjellelokket, og skiller seg slik sett både fra abbor og hork. Ryggen er gråbrun eller grønnlig brun, sidene matt sølvgrå, mens undersiden er hvit eller gråhvitt. Sidene hos større individ kan ofte ha et skjær av bronse. Øynene er grå, mens iris er gulbrun.

Utbredelse

Gjørs tilhører de såkalte Øyeren-fiskene, som omfatter den siste gruppen av ferskvannsfisker som vandret inn i landet etter siste istid. Disse artene nådde ikke lengre nord enn til Bingsfossen i Glommavassdraget. Øyeren er det viktigste leveområdet for gjørs her i landet. Strekningen nedre Glomma opp til og med Øyeren blir ut fra vandringsbarrierer definert til å ha minst tre lokaliteter med gjørs; (i) nedre deler av Glomma [Skinnerflo, Visterflo og Ågårdselva], (ii) strekningen mellom Sarpefoss/Sølvstufossen og Øyeren [omfatter Vestvannet og Mingevannet], og (iii) Øyeren med tilløpselver [Glommas hovedløp, Leira, Nitelva og Rømua]. Isejsjøen, som er lokalisert i en sidegrein til Glommavassdraget, har også gjørs. I Haldenvassdraget nådde gjørsen opp til Femsjøen, der et fossefall ved Brekke hindret videre spredning i vassdraget. Gjørsen vandret også inn i Mossevassdraget, hvor den forekommer i Vansjø og Bjørnerødsvannet. Fordi gjørs

Gjørs har en svært begrenset utbredelse i Norge.

er en effektiv pelagisk predatorart, har det vært interesse for utsetninger i forbindelse med biomanipulering. I løpet av de siste 20-30 årene er det satt ut gjørs i flere innsjøer på Østlandet; i Tunevannet i Østfold, i Gjersjøen, Årungen og Nærevannet i Akershus, samt i Akersvannet og Borrevannet i Vestfold. Utsettingene i Borrevannet var ikke vellykkede, og status i Årungen er svært usikker. Det er nå gjørs i minst 10 innsjøer her i landet. Det har vært flere mislykkede utsetninger av gjørs i løpet av 1900-tallet. I Nordre Kornsjø i Enningdalsvassdraget i Østfold satte svenske myndigheter ut gjørs en gang før 1950. Her døde den trolig ut på grunn av forsurening.

Gjørs er utbredt over hele den østlige delen av Mellom-Europa og Øst-Europa fra landene omkring Østersjøen og Tyskland, og videre østover til traktene øst for Kaspiahavet og Aralsjøen. Derimot mangler den i det nordligste Russland. Gjørs forekommer heller ikke i Nord-Amerika. Den er innført mange steder i Europa, blant annet i England, Frankrike, deler av Tyskland og Spania. Gjørs er vanlig i sørlige deler av Sverige og Finland, med rundt

Norske gjørslokalteter ligger ofte i nærheten av byer og tettsteder.

henholdsvis 1 700 og 2 300 bestander. En stor andel av disse bestandene har blitt etablert ved utsettinger.

Biologi

Gjørsen er en kresen art med hensyn til leveområder, idet den foretrekker varme, næringsrike, leirete og ikke altfor grunne innsjøer, samt elver med lite strøm. De såkalte Øyeren-fiskene gjenspeiler derfor ikke bare forskjellig innvandringstidspunkt til norske vassdrag, men til en viss grad også forskjeller i klimatiske krav. Gjørs blir kjønnsmoden ved relativt høy alder og stor kroppsstørrelse. I Øyeren blir hannene og hunnene kjønnsmodne etter henholdsvis 6 og 7 år, ved gjennomsnittlige lengder på 38 og 42 cm. Gytingen foregår hovedsakelig i juni måned når vanntemperaturen har nådd 10-14 grader. En kjønnsmoden hunn på 1 kg har nærmere 300 000 rognkorn. Gytingen foregår ved at hannene graver ei gytegrøp i bunnmaterialet med brystfinnerne. Gytegrøpa legges gjerne på fast bunn av sand, grus eller leire med god

vanngjennomstrømming. Eggene er klebrige og fester seg til bunnmaterialet. Hannene vokter over rognen til den klekkes etter omlag én uke. Den nyklekte yngelen blir ført omkring i vannmassene med strømmen. Etter at plommesekken er oppbrukt, lever yngelen av små dyreplankton. Ungene begynner å spise yngel av krøkle og ulike karpefisker allerede på slutten av den første sommeren. Etter å ha nådd en størrelse på 7-10 cm spiser de utelukkende fisk. Som topp-predator er den avhengig av god tilgang på byttefisk, og er derfor sårbar for svingninger i disse bestandene. Gjørs har mange små tenner, med to store "hoggtenner" i hver kjeve. Den har en forholdsvis liten munn og foretrekker derfor slank byttefisk som krøkle, laue osv. Voksen gjørs oppholder seg hovedsakelig i de frie vannmassene (pelagisk sone), der den kan gå i stim. Gjørsen jager byttefisk best i skumringen om kvelden, og i grålysningen om morgenen. Den har et lysreflekterende belegg mellom de lysømfintlige cellene i netthinnen. Det gjør at den ser godt under dårlige lysforhold. Fordi gjørsen er fiskespiser vokser den forholdsvis hurtig, med best vekst hos hunnene. I Øyeren har hanner og hunner oppnådd en lengde på rundt 48 og 58 cm etter 10 år. I nyetablerte bestander vokser gjørsen betydelig raskere. Få individ blir eldre enn 10 år. Her i landet blir gjørsen vanligvis 1-3 kg, men det fanges også en del eksemplarer på 5-6 kg.

Bestandsstatus

Gjørs står ikke på den globale Rødlista. I 2006 var den imidlertid én av seks fiskearter i ferskvann på den Norske Rødlista. Her ble den klassifisert som sterkt truet (EN). Gjørs ble rødlistet på grunn av en bestandsnedgang og lite utbredelsesområde. I 2006 ble det antatt at gjørsen hadde forsvunnet fra to innsjøer med naturlig forekomst. Bestanden i Femsjøen i Haldenvassdraget gikk trolig tapt på 1990-tallet. Dette var eneste lokalitet med gjørs i dette vassdraget. Vi kjenner ikke årsaken til at gjørsen forsvant fra Femsjøen. Innsjøen er imidlertid både regulert og svært humuspåvirket. Det ble antatt at også gjørsen i Bjørnerødvannet i Mossevassdraget hadde forsvunnet. Nyere kartlegging viser imidlertid at dette ikke er tilfelle. Gjørs kan ikke lenger rødlistes ut fra kriteriet om forekomst i få lokaliteter (færre enn 10). Ifølge nye retningslinjer må man nå i tillegg kunne identifisere én eller flere klare trusselfaktorer for at arten kan rødlistes. De fleste bestandene av gjørs her i landet synes nå å være gode og livskraftige.

I Leirelva gikk fisket etter gjørs jevnt tilbake på 1980-tallet. En kjenner ikke til om dette skyldtes naturlige svingninger, eller var effekter av fiske, forurensning eller fysiske inngrep. I senere år synes det som om bestanden av gjørs i denne elva igjen har vært økende. I Øyeren fikk næringsfiskere relativt gode fangster av gjørs på 1990-talet. Gjørs om ble fanget i perioden 1993 till 2002 var representert med mange årsklasser, uten tegn til rekrutteringssvikt. Veksten i bestanden har også vært stabil. På grunn av sin kroppsstørrelse er gjørsen en populær sportsfisk, men med sin seine kjønnsmodning og pelagiske leveste kan den lett overbeskattes. Fordi gjørs gyter i elver og strandnære områder i innsjøer, kan rekrutteringen være sårbar for fysiske inngrep og forurensning. Gjørsen er tilpasset vann med relativt dårlig sikt, og skulle derfor ikke være særlig ømfintlig for økt eutrofiering. Den unngår imidlertid steder med mye vegetasjon.

Referanser

- Brabrand, Å. 1992. Gjørs. s. 195-197 i Jonsson, B. og Semb-Johansson, A. (red.) 1992. Norges Dyr. Fiskene 1. J.W. Cappelens Forlag.
- Brabrand, Å. 2000. Komplekse fiskesamfunn med dominans av karpefisk, abborfisk og gjedde. s. 130-144 i Borgstrøm, R. og Hansen, L.P. (red.) 2000. Fisk i ferskvann. Landbruksforlaget.
- Brabrand, Å. 2002. Miljøfaglige undersøkelser i Øyeren 1994-2000. Langtidsutvikling og forvaltning av fiskesamfunn. Laboratorium for ferskvannøkologi og innlandsfiske (LFI), Universitetet i Oslo, Rapport 207. 161 s.
- Brabrand, Å. og Faafeng, BA. 1993. Habitat shift in roach (*Rutilus rutilus*) induced by pikeperch (*Stizostedion lucioperca*) introduction: predation risk versus pelagic behaviour. *Oecologia* 95: 38-46.
- Eggan, G. og Johnsen, BO. 1983. Kartlegging av utbredelsen av ferskvannsfisk i Norge. Del 1 - Kommunevis utbredelse (Foreløpig rapport). 2. opplag. Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk, Trondheim.
- Heum, I. og Johansen, R. 1996. Glomma – Norges beste sportsfiskeelv. Sportsguide over Glommavassdraget. Naturforlaget.
- Huitfeldt-Kaas, H. 1918. Ferskvandfiskenes utbredelse og indvandring i Norge med et tillæg om krebsen. Centraltrykkeriet. Kristiania. 106 s + 34 kart.
- Jensen, K. W. 1968. Gjørs. s. 548-551 i Jensen, K.W. (red.) 1968. Sportsfiskerens Leksikon. Gyldendal Norsk forlag, Oslo. 1719 s.
- Lien, I. og Brabrand, Å. 2004. Kvikksølv i gjedde, gjørs og abbor i Vansjø, Østfold. Laboratorium for ferskvannøkologi og innlandsfiske (LFI), Universitetet i Oslo, Rapport 226. 20 s.
- Nedreaas, K., Hesthagen, T., Borgstrøm, R., Brabrand, Å., Byrkjedal, I., Christiansen, J.S., Gjøsæter, J., Langhelle, E., Pethon, P., Uiblein, F. og Vøllestad, A. 2006. Fisker – Pisces. s. 341-350. i Kålås, J.A., Viken, Å. og Bakken, T. (red.) 2006. Rødlista 2006. Artsdatabanken, Trondheim.
- Pethon, P. 2005. Aschehougs store fiskebok. Aschehoug, Oslo. 468 s.
- Rask, M., Appelberg, M., Hesthagen, T., Tammi, J., Beier, U. og Lappalainen, A. 2000. Fish status survey of Nordic lakes- species composition, distribution, effects of environmental changes. TemaNord, Rapport 2000:508. 58 s.
- Økland, J. og Økland, K.A. 1999. Vann og vassdrag 4. Dyr og planter: innvandring og geografisk fordeling. Vett & Viten AS, Nesbu. 200 s.